

Mjere resocijalizacije i reintegracije za VETO-e nakon puštanja iz zatvora na Zapadnom Balkanu

Autor: **Skender Perteši**, spoljni ekspert RAN-a

Radicalisation Awareness Network
RAN

Mjere resocijalizacije i reintegracije za VETO-e nakon puštanja iz zatvora na Zapadnom Balkanu

PRAVNA NAPOMENA

Ovaj dokument je pripremljen za Evropsku komisiju, ali odražava stavove samo autora, te Evropska komisija nije odgovorna za posljedice ponovne upotrebe ove publikacije. Više informacija o Evropskoj uniji dostupno je na internetu (<http://www.europa.eu>).

Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023

© European Union, 2023

Politika ponovne upotrebe dokumenata Evropske komisije sprovodi se Odlukom Komisije 2011/833/EU od 12. decembra 2011. godine o ponovnoj upotrebi dokumenata Komisije (SL L 330, 14.12.2011, str. 39). Osim ako nije naznačeno drugačije, ponovna upotreba ovog dokumenta odobrena je prema licenci Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). To znači da je ponovna upotreba dozvoljena pod uslovom da je navedeno odgovarajuće upućivanje i da je ukazano na sve promjene.

Za upotrebu ili reprodukciju elemenata koji nisu u vlasništvu Evropske unije, možda će biti potrebno zatražiti dozvolu direktno od odgovarajućih nositelja prava.

Uvod

Zemlje Zapadnog Balkana imaju složenu istoriju isprepletenu nasilnim ekstremizmom i terorizmom. Zbog ovih izazova, skupa s pogrešnim shvatanjima o ovoj temi i stigmatizacijom povezanih grupa, intenzivirani su naponi ka razdruživanju, resocijalizaciji i reintegraciji (DRR). Da bi se pozabavili problemima povezanim s nasilnim ekstremistima i terorističkim prestupnicima (VETO-i) i povratnicima, Zapadni Balkan je sproveo zakonodavne mjere i strategije kojima se dodjeljuju izričite odgovornosti državnim institucijama i agencijama u oblasti DRR-a.

Uspostavljeno je nekoliko institucionalnih mehanizama kako bi se odgovorilo na potrebe DRR-a i VETO-a i povratnika. U značajne primjere spadaju Odjeljenje za DRR u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Kosova¹, centar za CVE u Albaniji, Međuministarska radna grupa za reintegraciju stranih terorističkih boraca u Sjevernoj Makedoniji, nacionalni koordinatori CT-a u Srbiji i u Crnoj Gori i lokalne inicijative za DRR u Bosni i Hercegovini.

DRR je bio novi koncept za zemlje Zapadnog Balkana, kojeg je u početku obilježio nedostatak stručnosti i iskustva u sprovođenju aktivnosti DRR-a za VETO-e i povratnike. Uz podršku međunarodnih donatora i partnera, poduzeti su višestruki procesi DRR-a kako bi se poboljšali državni kapaciteti na centralnom i lokalnom nivou. U ovoj oblasti postignut je značajan napredak, posebno uz aktivno učešće Zapadnog Balkana, SAD i drugih partnera u repatrijaciji građana iz zona sukoba. Oko 500 osoba sa Zapadnog Balkana vraćeno je iz Sirije i Iraka, a većina njih učestvuje u programima i aktivnostima DRR-a.

Ovaj rad se bavi konceptom nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu i pruža uvid u istorijsku pozadinu. Takođe pruža pregled praksi deradikalizacije, razdruživanja i resocijalizacije, te naglašava izazove i praznine na koje se naišlo u fazi nakon puštanja na slobodu. Dalje, u radu se ističu konkretne prakse DRR-a.

Sprovođenje programa DRR-a na Zapadnom Balkanu postavlja niz izazova. Oni obuhvataju pitanja kao što su međuinstitucionalna saradnja, predrasude i diskriminacija VETO-a i povratnika. Djelotvorna saradnja između lokalnog i centralnog nivoa ostaje nedostižna zbog ograničenih kapaciteta lokalnih općinskih institucija za angažman sa VETO-ima i povratnicima. Organizacije civilnog društva imale su ključnu ulogu u projektima DRR-a, aktivno doprinoseći inicijativama usmjerenim na ove pojedince. Istaknute donatorske inicijative, poput onih iz Evropske unije, Vijeća Evrope, Mreže za podizanje svijesti o radikalizaciji (RAN) i Globalnog fonda za uključivanje i otpornost zajednice (GCERF), na čelu su podrške i/ili izvođenja različitih projekata DRR-a. Oni rade direktno sa ugroženim zajednicama i povratnicima tako što organiziraju programe DRR-a, strukovne i stručne programe obuke. VETO i povratnici također su imali koristi od šema grantova koje su omogućili donatori u bliskoj saradnji s državnim vlastima na Zapadnom Balkanu.

U ovom se radu također razmatraju talasi repatrijacije iz zona sukoba i istražuju pojavni oblici nasilnog ekstremizma u regionu. Rad se završava predlogom praktičnih koraka za jačanje napora u pogledu DRR-a i daju se preporuke ključnim institucijama kako da djelotvorno riješe izazove koji proizlaze iz nasilnog ekstremizma.

¹ Ova oznaka ne dovodi u pitanje stajališta o statusu i u skladu je sa UNSCR 1244/1999 i sa mišljenjem Međunarodnog suda o deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

Metodologija

Metodologija korištena u ovom radu sastoji se od polustrukturiranih intervjua vođenih sa zainteresovanim stranama, sekundarnog istraživanja i analize dokumentacije (uključujući, ali ne ograničavajući se na zvanične izvještaje relevantnih institucija). Intervjuisani akteri bili su prvenstveno sa Kosova, iz Sjeverne Makedonije i Albanije, uključujući predstavnike Islamske zajednice na Kosovu, Kosovske probacione službe (KPS), Kazneno-popravne službe Kosova (KCS) i eksperte nevladinih organizacija iz Albanije, Bosne i Hercegovine, sa Kosova i iz Sjeverne Makedonije. Analiza dokumentacije oslanjala se na zvanične izvještaje državnih institucija sa Zapadnog Balkana, izvještaje domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija, kao i medijskih tekstova koji se odnose na suzbijanje i sprečavanje nasilnog ekstremizma, te deradikalizaciju, razdruživanje i resocijalizaciju nasilnih ekstremista i terorističkih prestupnika.

Rad je strukturiran oko nekoliko glavnih tačaka vezanih za DRR na Zapadnom Balkanu, počevši od uvoda u nasilni ekstremizam i njegovu pozadinu, uključujući talase repatrijacije iz zona sukoba. Praksa i izazovi DRR-a, kao i praznine u periodu nakon puštanja na slobodu, razmatraju se skupa s praktičnim koracima koje treba poduzeti u pogledu DRR-a. Rad se završava ključnim preporukama za ključne institucije.

Istraživanjem ovih tačaka, rad ima za cilj da rasvijetli trenutno stanje DRR-a u regiji i ponudi uvid u poboljšanje i jačanje inicijativa za borbu protiv nasilnog ekstremizma i promociju uspješne rehabilitacije i reintegracije VETO-a.

Nasilni ekstremizam na Zapadnom Balkanu

Tokom posljednjih 12 godina, terorizam i nasilni ekstremizam² predstavljaju najveću prijetnju bezbjednosti na Zapadnom Balkanu. Zapadni Balkan već decenijama dokazuje da je plodno tlo za širenje raznih oblika nasilnog ekstremizma i terorizma. Historija etničkih, vjerskih i građanskih sukoba stvorila je ranjivost na vrbovanje terorista i širenje nasilnih ekstremističkih mreža u regionu. Previranja izazvana raspadom Jugoslavije, etnonacionalistički ratovi i politički sukobi koji su potom uslijedili u zemljama Zapadnog Balkana potpirili su postojeće nezadovoljstvo i stvorili novu etničku podjelu. Ove podjele i nedostatak saradnje između država i društava širom Balkana doprinose prisutnosti i rastućim trendovima različitih oblika ekstremizma u regionu.³

Dok je posljednjih godina pažnja u regiji usmjerena na sprečavanje i suzbijanje islamističkog ekstremizma, u regiji su se pojavili drugi oblici ekstremizma, uključujući etnonacionalne pokrete, ekstremističke pokrete ekstremne desnice i bivših veterana iz ratova u bivšoj Jugoslaviji.⁴ Evolucija različitih ekstremističkih grupa na Zapadnom Balkanu mogla bi podstaći „kumulativni ekstremizam” ili „recipročnu radikalizaciju”, u kojoj se ovi radikalni pokreti hrane jedni drugima i tako još više povećavaju svoj potencijalni destabilizirajući utjecaj.⁵ Ovaj pojam kumulativnog i recipročnog ekstremizma prisutan je u mnogim zajednicama na Zapadnom

² U „Smjernicama za zatvorske i probacijske službe u vezi s radikalizacijom i nasilnim ekstremizmom” Vijeća Evrope, nasilni ekstremizam se definira kao ponašanje koje promovise, podržava ili čini djela koja mogu dovesti do terorizma, a čiji je cilj odbrana ideologije koja zagovara rasnu, nacionalnu, etničku ili vjersku prevlast.

³ Vlado Hazinović, Regionalni izvještaj: Razumijevanje nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu, British Council, Jun 2018.

⁴ Ibid.

⁵ Ramadan Ilazi, Ardit Orana, Teuta Avdimetaj, Bledar Feta, Ana Krstinovska, Yorgos Christidis i Ioannis Armakolas, 2022. Online and offline (de)radicalisation in the Balkans. Working paper 5. PAVE Project Publications.

Balkanu. Njegovo prisustvo je primjećeno u sjevernom dijelu Kosova (općine Sjeverna Mitrovica, Leposavić, Zvečan i Zubin Potok), Bosni i Hercegovini (Bošnjačka zajednica i Srbi u entitetu Republika Srpska), te Sjevernoj Makedoniji (radikalne albanske islamističke⁶ grupe) i makedonskim pravoslavnim i krajnje desničarskim nasilnim grupama.

U poređenju s drugim oblicima nasilnog ekstremizma, fenomen islamistički inspirisanog terorizma i nasilnog ekstremizma i dalje je prisutan na Kosovu, u Sjevernoj Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Albaniji, koje je najviše pogodilo broj građana koji su se pridružili terorističkim organizacijama u Siriji i Iraku, te nivo podrške ovim terorističkim organizacijama unutar njihovih zajednica.⁷ Srbija se također suočava s javljanjem krajnjeg desničarskog ekstremizma i etnonacionalističkog ekstremističkog pokreta, što se ogleda u broju pojedinaca koji su se od 2014. godine pridružili ruskim paravojnim snagama koje se bore u Ukrajini. Ekstremistički pokreti krajnje desnice iz Srbije i drugih zemalja također organizuju i učestvuju u nasilnim protestima u područjima kao što su Kosovo, Crna Gora i Bosna i Hercegovina. Iako je desničarski nasilni ekstremizam u porastu u čitavom regionu, dominantan je u Srbiji i Crnoj Gori. U obje zemlje je u posljednjih deset godina bilo slučajeva da su se njihovi građani pridruživali nasilnim ekstremističkim organizacijama poput DAESH-a u Siriji i Iraku, dok su se drugi pridruživali krajnje desničarskim ruskim paravojnim grupama i oružanim organizacijama poput WAGNER-a u Ukrajini. Ukrajinska ambasada u Srbiji procijenila je 2019. godine da se oko 300 građana iz Srbije bori uz proruske paravojne grupe u Ukrajini, u istočnom regionu Donbasa.⁸ Od početka sirijskog sukoba 2012. godine, na osnovu otvorenih podataka i zvaničnih procjena sa Zapadnog Balkana, oko 1.075 osoba (878 muškaraca i žena i 197 djece i staraca) putovalo je u Siriju i Irak. U dvije tabele u nastavku dat je broj državljana zemalja Zapadnog Balkana koji su putovali u Siriju i Irak. Zbog nedostatka zvaničnih podataka, ovi brojevi obuhvaćaju samo muškarce i žene koji su se pridružili terorističkim organizacijama na ratnim područjima, a ne sve VETO-e koji su osuđeni za teroristička djela.

Slika 1. Građani Zapadnog Balkana koji su se pridružili konfliktima u Siriji i Iraku⁹

Država	Muškarci	Žene	Ukupno
Albanija	96	13	109
Bosna i Hercegovina	177	63	240
Kosovo	255	48	303
Sjeverna Makedonija	140	14	154
Crna Gora	18	5	23
Srbija	37	12	49
Ukupno	723	155	878

⁶Ibid.

⁷ Vlado Hazinović, Regionalni izvještaj: Razumijevanje nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu, British Council, Jun 2018.

⁸ Novinska agencija DW, „Serbian and Croatian volunteers are fighting in Ukraine”, 1-31-2023

⁹ Izvještaj GCERF-a „Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans” 2020 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfeindmkaj/https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/GCERF-RNA-Western-Balkans-final.pdf

Ipak, treba spomenuti da se vjeruje da Kosovo ima najveći procenat prijavljivanja, što potencijalno može odražavati veliki broj muškaraca i žena koji se pridružuju sukobu u Siriji i Iraku.

Talasi repatrijacije i teškoće na Zapadnom Balkanu

Do 2012. godine, sukobi na Bliskom istoku smatrali su se udaljenim događajima i nije bilo zvaničnih prijava angažmana državljana ZB kao stranih terorističkih boraca.¹⁰ To se promijenilo 2013. i 2014. godine, kada je broj muškaraca i žena koji su putovali u Siriju i Irak bio na vrhuncu. Nakon 2015. godine, agencije za provedbu zakona na Zapadnom Balkanu kriminalizirale su učešće u stranim sukobima i počele hapsiti pojedince koji su učestvovali u terorističkim organizacijama aktivnim u Siriji i Iraku, ili ih podržavali ili finansirali. Kosovske institucije za provedbu zakona započele su 2014. i 2015. godine masovno hapšenje pojedinaca koji su bili članovi terorističkih organizacija u Siriji i Iraku: u julu 2014. godine Kosovska policija je uhapsila oko 65 VETO-a, među kojima 15 vjerskih vođa, zbog učešća, finansiranja i regrutovanja za terorističke organizacije u Siriji i Iraku. Tokom istog tog mjeseca, vlasti Sjeverne Makedonije, Albanije i Bosne i Hercegovine uhapsile su i procesuirale desetine ljudi zbog učešća u terorističkim organizacijama.¹¹

Nakon poraza DAES-a u Siriji i Iraku i gubitka teritorije pod kontrolom ID, hiljade muškaraca, žena i djece pritvoreno je i držano u kampovima koje su nadzirale kurdske snage unutar Sirije i Iraka.¹² Fizičkim porazom DAES-a povećan je fokus na potrebu za mjerama i programima DRR-a za VETO-e. Zapadni Balkan, u bliskoj saradnji sa SAD, osmislio je planove o tome kako vratiti VETO-e i djecu iz kampova u Siriji i Iraku u zemlje porijekla. S tim u vezi, Kosovo je u aprilu 2019. godine bilo među prvima koji su vratili svoje građane (110 ljudi) iz Sirije i Iraka u okviru inicijative koju je sponzorirala vlada. Među repatriranima su bila 4 muškarca, 32 žene i 74 djeteta.¹³ Repatrirane žene i djeca prvobitno su bili smješteni 48 sati u vladinom centru za tražioce azila. Dok su boravile u centru za tražioce azila, nadležni organi su intervjuisali povratnice i identifikovali njihove potrebe za integracijom u zajednicu. Četvorica muškaraca, stranih boraca povratnika, privedena su po dolasku, a nakon istražnog postupka izrečena im je kazna.

Druga repatrijacije lica izvedena je u julu 2021. godine, u zajedničkoj operaciji Kosova i Albanije. Jedanaest građana je repatrirano je na Kosovo, a pet u Albaniju. Iste godine, u avgustu 2021. godine, 5 žena i 14 djece repatrirano je u Albaniju.¹⁴ Povratnici su bili podvrgnuti redovnim zdravstvenim pregledima i evaluacijama, uključujući i nastojanje da se identifikuju njihove potrebe. Nakon inicijalnih intervjuova i procjene, institucije su osmislile intervencije rehabilitacije i reintegracije (R&R) za povratnike, uključujući, između ostalog, medicinsku podršku i smještaj za one kojima je potrebna.

¹⁰ Prema Rezoluciji Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 2178 (2014) S/RES/2178, „Strani borac je pojedinac koji napusti svoju zemlju porijekla ili uobičajenog boravišta da bi se pridružio nedržavnoj oružanoj grupi u oružanom sukobu u inostranstvu i koji je prvenstveno motiviran ideologijom, religijom i/ili srodstvom”.

¹¹ Vlado Hazinović, Regionalni izvještaj: Razumijevanje nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu, British Council, 2018.

¹² Perteshi Skender, „Beyond the triggers: New threats of Violent Extremism in Kosovo”. KCSS, Prishtina 2018 <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/violent-extremism-eng_611603.pdf>

¹³ Teuta Avdimetaj, „Stakeholders of (De) Radicalisation in Kosovo” D.RAD 3.1 Izvještaj sastavljen u okviru projekta Horizon 2020 pod nazivom „Deradikalizacija u Evropi i šire - Otkrij, riješi i reintegriši” 2021

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/Kosovo-D3.2-country-report_208701_.pdf

¹⁴ Perteshi, S. i Ilazi, R. (2021), Unpacking Kosovo's Response to Returnees from the War Zones in Syria and Iraq. Kosovo Centre for Security Studies (KCSS): https://qkss.org/images/uploads/files/violent-extremism-eng_978757.pdf

Slično tome, u avgustu 2021. godine, vlada Sjeverne Makedonije repatrirala je dvadeset troje građana iz zona sukoba. Među njih dvadeset-troje, bilo je 5 žena, 4 muškarca i 14 djece.¹⁵ U maju 2022. godine, 13 albanskih državljana repatrirano je u Albaniju, a na Kosovo su repatrirana dva muškarca.¹⁶ Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora također su repatrirale svoje državljane koji su bili u Siriji i Iraku. U decembru 2019. godine, 24 državljanina BiH repatrirana su u BiH uz pomoć američkih vlasti. Iz konfliktnih zona Sirije i Iraka vraćeno je ili repatrirano 10 državljana Crne Gore i 12 državljana Srbije.¹⁷ Do sada, Kosovo drži rekord u broju repatriranih pojedinaca sa teritorije koja je nekada bila pod kontrolom DAEŠ-a.

Slika 2. Broj građana sa Zapadnog Balkana koji su repatrirani iz konfliktnih zona u Siriji i Iraku¹⁸

Država	Muškarci	Žene	Djeca	Ukupno
Albanija	30	7	8	45
Bosna i Hercegovina	56	11	27	94
Crna Gora	8	1	1	10
Kosovo	124	38	80	242
Sjeverna Makedonija	73	1	2	76
Srbija	9	1	2	12
Ukupno	300	59	120	479

Generalno, uprkos razlikama u broju povratnika između država (vidi primjere iznad), zemlje Zapadnog Balkana pokazale su spremnost da repatrijaju svoje građane koji su se pridružili DAEŠ-u u Siriji i Iraku. Državne institucije odgovorne za DRR VETO-a i povratnika izdvojile su sredstva za unapređenje svojih profesionalnih kapaciteta i namjenskih mehanizama za uspješnu rehabilitaciju i reintegraciju. Kosovo, Bosna i Hercegovina, Albanija i Sjeverna Makedonija, koji imaju najveći broj stranih terorističkih boraca na Zapadnom Balkanu, razvile su različite programe u zatvorima i na nivou zajednice kako bi odgovorile na potrebe repatriranih pojedinaca. Crna Gora i Srbija također su implementirale programe DRR-a iako je broj njihovih građana koji su putovali u konfliktne zone u Siriji i Iraku manji.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ AP NEWS 23, „Albanians, others from Kosovo are repatriated from Syria”, 28. maj 2022 <https://apnews.com/article/islamic-state-group-middle-east-syria-albania-iraq-57d8b19ef5cafef5a63e8180d0d1346f>

¹⁷ Vlado Hazinović, Regionalni izvještaj: Razumijevanje nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu, British Council, jun 2018.

¹⁸ Ibid.

DRR na Zapadnom Balkanu poslije puštanja VETO-a na slobodu

Institucionalne reforme

Proces DRR-a je složen i zahtijeva uključivanje raznih zainteresiranih strana. Jedan od glavnih izazova u procesu DRR-a povratnika iz zona sukoba je potreba za saradnjom između institucija i agencija odgovornih za provedbu aktivnosti DRR-a. Zemlje Zapadnog Balkana su tokom vremena prošle kroz institucionalne reforme i uspostavile nove mehanizme za unapređenje saradnje između različitih aktera uključenih u DRR povratnika. Ovi napori su ključni za efikasno rješavanje potreba pojedinaca koji se vraćaju iz zona sukoba te za promociju uspješne reintegracije u društvo.

Albanija je uspostavila Nacionalni centar za suzbijanje nasilnog ekstremizma (Centar za CVE), koji je nadležan za koordinaciju aktivnosti u vezi sa sprečavanjem i suzbijanjem nasilnog ekstremizma („aktivnosti u vezi s P/CVE-om“) u zemlji i za vođenje procesa DRR-a Albanaca koji su repatrirani iz zona sukoba. Radi bolje koordinacije albanskih aktera u oblasti DRR-a, Vlada Albanije je osnovala Prihvatni centar za tretman povratnika iz Sirije i Iraka, gdje se vrše različite procjene i evaluacije repatriranih pojedinaca.¹⁹ Sjeverna Makedonija je osnovala Nacionalni komitet za borbu protiv nasilnog ekstremizma i terorizma, na čelu s nacionalnim koordinatorom odgovornim za osmišljavanje, koordinaciju i implementaciju politika i aktivnosti DRR-a u Sjevernoj Makedoniji. Vlada je, pored toga, 2021. godine osnovala Međuresornu radnu grupu za reintegraciju stranih terorističkih boraca. Radna grupa je dobila zadatak da za ustanove izradi detaljan akcioni plan za pružanje adekvatnog medicinskog tretmana, obrazovanja, socijalne zaštite, te psihosocijalne, socio-ekonomske i pravne podrške osuđenima za terorizam kako bi se izbjegla stigmatizacija.²⁰ Ovaj mehanizam je također potpisao Memorandum o razumijevanju (MOR) sa lokalnim vlastima za provedbu programa za DRR povratnika. Ipak, uprkos naporima vlasti Sjeverne Makedonije da koordiniraju različite aktere DRR-a, rezultati saradnje u praksi ostaju vrlo slabi,²¹ uključujući i na ministarskom nivou. Ne postoje moduli za obuku osoblja koji pomažu praktičarima da rade direktno s povratnicima ili onima koji su u procesu DRR-a u zajednici. Ne postoje zvanični planovi za DRR repatriranih pojedinaca. Nadalje, ne postoje posebni protokoli za socijalne radnike koji rade sa VETO-ima.²² U slučaju BiH, Ministarstvo bezbjednosti je u suradnji sa drugim ministarstvima i državnim agencijama uspostavilo mehanizme za R&R koji se tiče i repatriranih građana iz zona sukoba. Vlada Srbije je jula 2023. godine objavila odluku br. 58-2023 o obrazovanju nacionalnog tijela za sprečavanje i borbu protiv terorizma i određivanju i imenovanju nacionalnog koordinatora za sprečavanje i borbu protiv terorizma. Ovo tijelo koordinira provedbu aktivnosti u vezi s R&R-om i P/CVE-om u Srbiji. Uprkos mnogim internim mehanizmima koji su uvedeni s ciljem koordinacije aktivnosti u oblasti P/CVE-a i R&R-a, saradnja između institucija i agencija za provedbu zakona ostaje izazov.

U poređenju s drugim regionalnim primjerima, Kosovo je preduzelo brojne institucionalne reforme u borbi protiv terorizma, kao i u oblasti razdruživanja, rehabilitacije i reintegracije. Kosovo je osnovalo Odjeljenje za prevenciju i reintegraciju radikalizovanih osoba (DPRRI),

¹⁹ Training Manual for Frontrunners „Mapping of R&R services for persons returning from conflict areas“, IDM 2021.

²⁰ „Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters“, projekat koji se finansira sredstvima Fonda za unutrašnju bezbjednost Evropske unije - Policija, mart 2022.

²¹ Interview with TCT-CVE expert in North Macedonia 13 April 2023.

²² DRIUVE report 2021

koje je odgovorno za koordinaciju nacionalnih politika u vezi s P/CVE-om i DRR-om za repatrirane pojedince iz zona sukoba.²³ Štaviše, Kosovo je sprovelo mnoge institucionalne reforme unutar Kosovske popravne službe (KCS) u vezi sa CT-om i DRR-om. Reformama KCS-a uređeno je da svi zatvorenici osuđeni za krivična djela terorizma budu smješteni u dva zatvorska objekta. Oni koji su svrstani u kategoriju niske i srednje prijetnje poslani su u jedan paviljon u pritvorskom centru Dubrava, a oni koji su svrstani u kategoriju visoke prijetnje po bezbjednost poslani su u zaseban paviljon u zatvoru visoke bezbjednosti u Gerdovcu, u Prištini.²⁴ Druga važna inicijativa u KCS-u je organizovanje predavanja Kosovskog islamskog udruženja za zatvorenike VETO-e, na osnovu sporazuma o razumijevanju između Ministarstva pravde (MP) i Kosovskog islamskog udruženja (BIK). Prema riječima zvaničnika iz KCS-a, polovina zatvorenika osuđenih za slučajeve terorizma svrstanih u kategoriju bezbjednosna prijetnje niskog i srednjeg stepena, bila je dio programa. Ostali koji su svrstani u kategoriju visoke prijetnje po bezbjednost nisu prisustvovali predavanjima.²⁵ KCS je 2019. godine osnovao dvije interne jedinice specijalizirane za upravljanje P/CVE-om i R&R-om, tj. jedinicu za upravljanje nasilnim ekstremizmom u okviru KCS-a i jedinicu za obavještajne i analitičke poslove.²⁶ Oba mehanizma su i dalje operativna i važno su tijelo KCS-a.

DRR i prakse u regionu Zapadnog Balkana

Nekoliko donatorskih inicijativa za DRR na Zapadnom Balkanu podržava napore država u procesu DRR-a za VETO-e i druge repatrirane osobe u periodu nakon puštanja na slobodu. Međunarodna organizacija za migracije (IOM) je među prvima uspostavila regionalne projekte o DRR-u u zemljama Zapadnog Balkana. Za početak, IOM je izvršio osnovnu procjenu potreba povratnika iz Sirije i Iraka. IOM na Kosovu, u Sjevernoj Makedoniji i BiH isporučio je hranu i odjeću povratnicima i VETO-ima, kao i njihovim porodicama, nakon što su se vratili u zajednicu.²⁷ IOM je podržao VETO-e i povratnike i članove njihovih porodica desetinama grantova za pokretanje vlastitih biznisa (poljoprivreda, građevinski radovi, električarski radovi, perionice automobila). Prema predstavnicima MUP-a na Kosovu, pomoć IOM-a bila je od suštinskog značaja za kosovske vlasti u provedbi procesa reintegracije povratnika u zajednicu.²⁸

Pored projekata IOM-a, Globalni fond za angažovanje i rezilijentnost zajednice (GCERF) podržao je lokalne nevladine organizacije u regionu u provedbi nekoliko projekata radi podrške DRR-u za VETO-e.²⁹ U slučaju Kosova, nevladine organizacije kao što je Fond za razvoj zajednice (CDF), uz podršku GCERF-a, obezbijedile su obuke za profesionalne vještine, kurseve liderstva, kulturne i sportske aktivnosti za pojedince i zajednice pogođene nasilnim ekstremizmom. Kroz ove inicijative, GCERF ima za cilj stvaranje sigurnog i pogodnog okruženja za reintegraciju povratnika iz ratnih zona. Također, Fond za razvoj zajednice podržava VETO-e sa stručnim vještinama obuke o poslovnim idejama. Oko 30 povratnica pohađalo je obuku za krojačice. Ove žene su također dobile podršku kroz kupovinu šivaćih mašina za njih.³⁰ CDF je također u procesu isporuke drugog kruga grantova za VETO. KCSS

²³ Teuta Avdimetaj, „Stakeholders of (De) Radicalisation in Kosovo” D.RAD 3.1 Izvještaj sastavljen u okviru projekta Horizon 2020 pod nazivom „Deradikalizacija u Evropi i šire - Otkrij, riješi i reintegriši” 2021

²⁴ „Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters”, Drive, projekat koji se finansira sredstvima Fonda za unutrašnju bezbjednost Evropske unije - Policija, mart 2022.

²⁵ Ibid:

²⁶ Ibid:

²⁷ Intervju s višim predstavnikom Odjeljenja za rehabilitaciju i reintegraciju državljana koji su repatrirani iz Sirije i Iraka. MUP. 22. mart 2023, Priština, Kosovo.

²⁸ Intervju s višim predstavnikom Odjeljenja za rehabilitaciju i reintegraciju državljana koji su repatrirani iz Sirije i Iraka. MUP. 22. mart 2023, Priština, Kosovo.

²⁹ Perteshi Skender i Orana Ardit „Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters”

³⁰ Perteshi Skender i Orana Ardit „Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters”

je uz podršku ambasada Ujedinjenog Kraljevstva i Kraljevine Holandije na Kosovu organizovao stručnu obuku za 20 žena VETO o tome kako da koriste društvene mreže za promociju svojih poslovnih ideja i proizvoda. Ova obuka pomaže ženama povratnicama da svoje proizvode približe ciljnoj publici i potencijalnim klijentima.

GCERF je također podržao napore lokalnih nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini u DRR-u VETO-a i FTF-ova. Pored direktne podrške VETO-ima, povratnicima i njihovim porodicama, lokalne bosanskohercegovačke nevladine organizacije jačaju kapacitete radnika na prvoj liniji i njeguju povoljno okruženje za rehabilitaciju i reintegraciju.³¹

GCERF je također podržao četiri nevladine organizacije u Sjevernoj Makedoniji i Albaniji, poput Udruženja mladih slojeva, Instituta za demokratiju i medijaciju i Terre de Hommes Albania. Projekti koje podržava GCERF u obje zemlje nisu se posebno fokusirali na VETO-e puštene iz zatvora. Projekti su imali i druge komponente DRR-a kao što je obuka lokalnih vlasti o DRR-u i povećanje državnih kapaciteta u korištenju alata za procjenu rizika za VETO-e. Vijeće Evrope također implementira regionalni projekat DRR-a čiji je cilj povećanje kapaciteta kazneno-popravnih i probacijskih organa zapadnog Balkana koji se bave VETO-ima i procesom DRR-a.³²

Druge inicijative također su doprinijele procesu R&R-a na Zapadnom Balkanu. Na primjer, Islamsko udruženje Makedonije osnovalo je posebno tijelo za R&R povratnika i sprečavanje nasilnog ekstremizma u Sjevernoj Makedoniji. Ovo tijelo je obavilo važan posao i pomoglo državnim vlastima u procesu DRR-a tako što je popunilo važnu prazninu i djelovalo kao posrednik od povjerenja između VETO-a i državnih institucija u Sjevernoj Makedoniji.³³ Islamska udruženja u BiH i na Kosovu također su odigrala važnu ulogu u procesu R&R-a povratnika. Forumi žena islamskih udruženja u obje zemlje pružili su pomoć VETO-ima u vidu paketa hrane, smještaja i vjeroispovijesti, u bliskoj saradnji s ministarstvima unutrašnjih poslova (MUP).³⁴

Kada je riječ o programima DRR-a i njihovoj provedbi, mogu se uočiti razlike među muškarcima i ženama povratnicima. U poređenju s muškarcima, povratnice su bile spremnije da učestvuju u programima DRR-a koje sprovode lokalne i međunarodne organizacije. Repatrirane žene dobile su certifikate od profesionalnih društava i rade na usklađivanju svojih znanja sa potrebama tržišta s ciljem povećanja prihoda za svoje porodice. Žene koje su učestvovala u obuci dobile su opremu i grantove.³⁵

Krivično gonjenje VETO-a

Pokazalo se da je agencijama za provedbu zakona i drugim bezbjednosnim organima bilo teško naći dokaze za krivično gonjenje VETO-a. Svaka zemlja se suočavala sa značajnim izazovima u postupanju sa stranim borcima i njihovim porodicama koji su se vratili ili su repatrirani iz zona sukoba. Tužiocima su također naišli na teškoće u gonjenju slučajeva pred

³¹ Izvještaj GCERF-a „Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans”, april 2020.

³² Podaci prikupljeni sa službene web stranice GCERF-a. Pristupljeno aprila 2023.

³³ Podaci prikupljeni sa službene web stranice GCERF-a. Pristupljeno aprila 2023.

³⁴ Intervju sa starijim imamom iz Islamskog udruženja Kosova, 14. mart 2023, Priština.

³⁵ Intervju sa višim službenikom Odjeljenja za rehabilitaciju i reintegraciju radikaliziranih državljana, 22. mart 2023.

sudom, a sudijama je bilo teško odlučiti o nivou kazne zbog ograničenih informacija i dokaza o učešću VETO-a u zonama sukoba u Siriji i Iraku.³⁶

U procesu izricanja kazni VETO-ima pravosudni organi na Zapadnom Balkanu primjenjivali su različite prakse, koje nisu sve bile u skladu sa praksom izricanja kazni u zemljama EU. Prosječne kazne zatvora u zemljama Zapadnog Balkana razlikuju se od onih u zemljama EU. Prosječna kazna za teroristička djela u zemljama EU je sedam godina zatvora, dok je u zemljama Zapadnog Balkana od 2,5 do 3 godine zatvora.³⁷ Sa 125 slučajeva, Kosovo ima najveći broj VETO-a osuđenih za krivična djela terorizma, zatim slijedi BiH sa 45 slučajeva, Sjeverna Makedonija sa 29 i Srbija 23 slučaja. Albanija je osudila 12 imama koji su vrbovali članove za terorističke organizacije. Zbog nedostatka dokaza koji bi potkrepili slučaj pred sudom i nedostatka iskustva albanskih pravosudnih organa u istrazi slučajeva terorizma, Albanija nije osudila svoje građane koji su se vratili iz sukoba u Siriji i Iraku, što je jedinstven slučaj u poređenju s drugim primjerima iz regiona. Vlada Albanije odlučila se na blaži pristup vraćenim FTF-ima iz ratnih zona. Crna Gora također ima dva slučaja osuđivanja za krivična djela terorizma. U slučaju Srbije, presude za borbu u Siriji razlikuju se od presuda za borbu u Ukrajini. Borci koji su se vratili iz Ukrajine dobili su uslovne kazne ili kućni pritvor, a oni koji su se vratili iz Sirije kažnjavani su sa od 3 do 11 godina zatvora.³⁸ Uprkos tome što tužilaštvo i sudovi posjeduju ograničene informacije, pravosudni organi na Zapadnom Balkanu uspjeli su osuditi oko 234 osobe za teroristička djela i učešće u stranim sukobima u sastavu terorističkih organizacija.³⁹

Slika 3. Broj slučajeva i kazni izrečenih VETO-ima i povratnicima ⁴⁰

Država	Kazne	Povratnici iz Sirije	Povratnici iz Ukrajine	Domaći terorizam	Zatvorska kazna	Uslovna kazna ili kućni pritvor
Kosovo	155	155	0	0	123	32
Bosna i Hercegovina	45	44	1	0	45	0
Albanija	15	Nisu istraživani - osuđeni	0	15	15	0
Crna Gora	2	1	1	0	2	0
Srbija	23	7	16	0	7	16
Sjeverna Makedonija	29	29	0	0	29	0

³⁶ Izvještaj OSCE-a za 2022. godinu

³⁷Ibid

³⁸Ibid

³⁹ Asya Metodjeva, „Bringing them back”

⁴⁰ Ibid.

Srpski sudovi su do danas osudili 16 osoba zbog angažovanja u sukobu u Ukrajini.⁴¹ Svi su osuđeni na uslovnu kaznu do godinu dana.⁴² Crna Gora je osudila jednu osobu zbog borbe na strani proruskih snaga u Ukrajini.⁴³

Konkretniji fokus bio je na razvoju programa DRR-a za repatrirane žene koje su krivično gonjene zbog učešća u zonama sukoba. Tokom procesa evaluacije povratnica iz zona sukoba, državni organi nisu posjedovali profesionalne vještine za utvrđivanje njihovih potreba u pogledu DRR-a. Pored toga, vlasti nisu koristile nikakve međunarodno priznate alate za procjenu rizika kako bi izmjerili nivo stresa, srama, PTSP-a, napada panike, mentalnog zdravstvenog stanja i drugih sličnih izazova. Sudovi u Sjevernoj Makedoniji, na Kosovu, u BiH i Albaniji bili su blaži u izricanju kazni ženama koje su učestvovalе u zonama sukoba u odnosu na muškarce. Povratnicama koje su učestvovalе u sukobima u inostranstvu u okviru ISIS-a, pravosudni organi Sjeverne Makedonije, BiH i Kosova izrekli su uslovne kazne ili kućni pritvor, dok su muški strani borci dobili zatvorske kazne. Pravosudni organi ZB tvrde da su ženama izricane blage kazne jer je bilo teško dokazati ulogu žena u sukobu, odnosno jesu li žene učestvovalе u borbama. Drugi razlog je, prema mišljenju sudija, taj što žene ne predstavljaju prijetnju zajednici.⁴⁴ Sudije nisu postavile jasna pravila o tome na osnovu kojih pokazatelja ili informacija repatriranim ženama izriču samo uslovnu kaznu, tj. dolaze do zaključka da repatrirane žene predstavljaju manju prijetnju zajednici od muškaraca repatriranih iz zona sukoba.⁴⁵ Tako je odlučeno jer su žene u većini slučajeva bile samohrane majke koje su morale čuvati decu jer su im muževi stradali u zonama sukoba.⁴⁶ Također, u slučaju Kosova, sudija je izrazio stav da je većina povratnica ili repatriranih žena osuđena za učešće u logističkoj podršci ISIS-u, a ne za direktno učešće u borbenim aktivnostima. S obzirom na to, sud je smatrao da povratnice ne predstavljaju značajan rizik za društvo.⁴⁷

U regionu je sličan pristup je primijenjen i u drugim slučajevima krivičnog gonjenja žena umiješanih u teroristička djela. U poređenju sa zemljama EU kao što su Francuska, Belgija ili Holandija, gdje i žene podliježu istom krivičnompravnom sistemu kao muškarci teroristički borci, a djeca se dodjeljuju porodici porijekla ili hraniteljskoj porodici, kontekst Zapadnog Balkana je drugačiji. Zemlje EU imaju dobro uspostavljene mehanizme i kapacitete za tretman porodica i djece. U zemljama ZB nedostaju državni mehanizmi koji bi bili nadležni za zbrinjavanje siročadi ili napuštene djece kojima je potrebna zaštita. U zemljama ZB, mehanizmi za brigu o djeci kojoj je potrebna zaštita imaju kapacitete i resurse samo za mali broj djece s kojom uspiju raditi. Indirektno, ovo je još jedan razlog zašto su sudovi u zemljama ZB izricali uslovne kazne do tri godine ženama RFTF-ima.⁴⁸

Nedostaci i izazovi DRR-a i VETO-a na Zapadnom Balkanu

Proces DRR-a bio je novo iskustvo za zemlje Zapadnog Balkana. Uprkos opštoj institucionalnoj spremnosti da se osmisle i implementiraju ovi programi, zbog ograničenih

⁴¹ Ibid

⁴² Radio Slobodna Evropa, „Serb who joined Russian-Backed forces in Ukraine has jailed sentence overturned”, 27. januar 2023.

⁴³ BalkanInsight, analiza: „Montenegro urged to prevent volunteers fighters going to Ukraine”, 1. mart 2022.

⁴⁴ Izvještaj OSCE-a za 2022. godinu

⁴⁵ Ibid:

⁴⁶ Intervju sa višim zvaničnicima MUP-a na Kosovu i u Sjevernoj Makedoniji, maj 2023.

⁴⁷ Izvještaj OSCE-a za 2022. godinu

⁴⁸ Intervju sa višim zvaničnicima IA na Kosovu i u Sjevernoj Makedoniji, maj 2023.

stručnih kapaciteta i iskustva na početku, u DRR-u je ostalo prostora za poboljšanje. Tokom procesa pripreme i sprovođenja praksi i programa DRR-a javili su se, naravno, različiti izazovi, među kojima su diskriminacija i stigmatizacija VETO-a nakon puštanja na slobodu, nedostatak angažovanja općina i zajednica, nedostatak institucionalne saradnje, manjak razmjene podataka između agencija, nedostatak institucionalnih kapaciteta za pružanje stručne obuke. Svaki od ovih izazova ćemo obraditi i pokušati riješiti u nastavku.

Diskriminacija i stigmatizacija VETO-a u periodu nakon puštanja na slobodu

Oslobođeni VETO-i i drugi repatrirani pojedinci boje se stigmatizacije i diskriminacije od strane privatnog sektora ili zajednice. I u pravu su što se plaše, jer građani nerado primaju VETO-e i repatrirane pojedince nazad u zajednicu. Istraživanje o percepciji radikalizacije i nasilnog ekstremizma u BiH pokazuje da 60% ispitanika ima negativno mišljenje o VETO-ima i povratnicima kada je riječ o njihovoj integraciji u zajednicu.⁴⁹ Građani Kosova također dijele negativnu percepciju VETO-a i povratnika iz Sirije i Iraka nakon puštanja na slobodu. Na osnovu podataka Kosovskog bezbjednosnog barometra za 2022. godinu, 58 odsto ispitanika doživljava bivše VETO-e i povratnike kao prijatnu, a 21 odsto smatra da ne predstavljaju nikakvu prijatnu.⁵⁰ Kada je riječ o prihvatanju VETO-a nakon puštanja na slobodu, lokalne zajednice pokazuju otpor i odbojnost. Više od 50 odsto ispitanika sa Kosova kazalo je da ne bi primili VETO-e ili povratnike nazad u svoju zajednicu, ili da se ne bi osjećali bezbjedno da žive u istom mjestu sa povratnicima iz zona sukoba.⁵¹ Zbog stigme i diskriminacije, repatrirani pojedinci odbijaju se prijaviti za posao u privatnom sektoru i traže prilike da emigriraju u zemlje EU zbog posla, ili traže mogućnosti da započnu privatni biznis.

Nedostatak institucionalne saradnje i specijalizovanih vještina na lokalnom nivou u periodu nakon oslobađanja

Dugi niz godina, DRR je zadatak centralnih institucija u regionu. Stoga ne čudi što saradnja između lokalnog nivoa i centralnih vlasti uključenih u P/CVE i DRR i dalje predstavlja izazov. Postoji nekoliko prepreka koje onemogućavaju saradnju između centralnih vlasti i općina, kao što su: nedostatak stručnih kapaciteta lokalnih vlasti za bavljenje VETO-ima i repatriranim pojedincima i neupućenost lokalnih vlasti o DRR i P/CVE. U slučaju regiona ZB, fokus međunarodnih donatora i lokalnih vlasti zemalja Zapadnog Balkana bio je da na povećanju kapaciteta institucija na centralnom nivou u pogledu sprečavanja nasilnog ekstremizma i procesa DRR. Veoma se ograničen broj projekata fokusirao na povećanje kapaciteta lokalnih općinskih organa za P/CVE i DRR. Uprkos spremnosti lokalnih vlasti da pomognu i podrže proces smanjenja rizika od VETO-a u periodu nakon oslobađanja, općine nemaju finansijske kapacitete, iskustvo i znanje o tome kako da doprinesu smanjenju rizika od VETO-a.⁵² Određeni napredak jeste postignut u procesu povećanja općinskih kapaciteta za DRR i P/CVE. Organizovano je desetak obuka sa lokalnim općinama i OCD, ali treba još raditi kako bi se općinski nivo uključio u fazu nakon puštanje povratnika na slobodu.

⁴⁹ Korajlić Nedžad, Kržalić Armin, Kržalić Aida, Plevljak Benjamin, Dulaš Imer (2020). *TRAVELLERS TO SYRIA: A Criminological and Security Analysis with Special Focus on Returnees from Syrian Battlefronts*.

⁵⁰ Izvještaj Kosovskog bezbjednosnog barometra za 2022. godinu

⁵¹ Ibid.

⁵² Intervju sa višim zvaničnicima IA na Kosovu i u Sjevernoj Makedoniji, maj 2023.

Manjak razmjene podataka između agencija

Razmjena podataka prije puštanja zatvorenika na slobodu od izuzetne je važnosti budući da pomaže vlastima da pripreme bolje individualne planove DRR-a, povećaju koordinaciju među agencijama i pomognu agencijama da pripreme prilagođene usluge podrške za potrebe VETO-a nakon puštanja na slobodu. Ona također olakšava informirano donošenje odluka, poboljšava javnu bezbjednost i podržava uspješnu reintegraciju pojedinaca natrag u društvo.

Pa ipak, i dalje je jedan od najvećih izazova. Manjak razmjene podataka među institucijama na Zapadnom Balkanu sprečava institucije kao što su lokalni organi vlasti i probacione službe da pripreme programe i intervencije DRR-a za pojedince koji su pušteni iz zatvora. Na primjer, u slučaju uslovnog puštanja FTF-a iz zatvora na Kosovu, probacione vlasti treba da budu obavještene najmanje tri mjeseca unaprijed. U praksi, Kazneno-popravna služba Ministarstva unutrašnjih poslova Kosova ne poštuje tu proceduru kada je riječ o uslovnom puštanju na slobodu i uslovnim kaznama, što ograničava mogućnosti probacione službe da pripremi planove i aktivnosti reintegracije.

Jedan od razloga zbog kojih razmjena podataka među agencijama ostaje izazov je nedostatak zakonske regulative. Zemlje ZB nisu uspjele pripremiti normativni okvir koji će regulisati pravila i procedure razmjene podataka za osobe osuđene za krivična djela u vezi sa terorizmom.

Manjak kapaciteta i fokusa na stručne obuke u periodu nakon oslobađanja

U slučaju ZB, potencijal za intervencije DRR-a i stručnu obuku zatvorenika osuđenih za krivična djela terorizma suočava se s dva glavna izazova: s ograničenim kapacitetima državnih agencija za pružanje stručne obuke prije i nakon puštanja na slobodu i s nedostatkom volje zatvorenika da pohađaju stručnu obuku. To je problem, jer u slučaju Kosova, na primjer, podaci pokazuju da većina zatvorenih VETO-a koji su kategorirani kao visoka ili srednja bezbjednosna prijetnja nije učestvovala na obukama iz ideoloških razloga ili zbog stigme.⁵³

Prepreke, kao što su fragmentirani sistem i ograničena finansijska sredstva, ograničavaju obim rada tih agencija i mogućnost pružanja kvalitetne usluge zatvorenicima i VETO-ima u periodu nakon puštanja na slobodu. Probacioni i kazneno-popravni organi u regionu nisu uspjeli izgraditi efikasnu koordinaciju sa potencijalnim poslodavcima u privatnom sektoru, što je od suštinskog značaja za osiguranje usklađenosti programa stručnog osposobljavanja sa zahtjevima tržišta rada i pružanja značajnih mogućnosti zapošljavanja za zatvorenike koji su pušteni na slobodu. Zbog ograničenih finansijskih sredstava i znanja, programe R&R-a nakon puštanja na slobodu uglavnom organizuju donatori preko lokalnih OCD.

Okvir za alate za procjenu rizika

Objedinjavanje alata za procjenu rizika ili okvira za procjenu ranjivosti ostaje značajan izazov u regionu Zapadnog Balkana. Dok su bezbjednosne agencije, uključujući policiju i obavještajne službe, koristile različite međunarodno priznate alate za procjenu rizika, druge institucije poput

⁵³ Ibid

kazneno-popravnih ili probacijskih organa nisu implementirale modele procjene rizika za evaluaciju građana koji su repatrirani iz zona sukoba. Bezbjednosne i pravosudne institucije na Zapadnom Balkanu još uvijek nisu uspostavile jedinstvenu strukturu i sistem za okvire za procjenu rizika za pojedince koji su radikalizirani i osuđeni za terorizam. Vlada Kosova je u ranoj fazi provedbe okvirnog programa za procjenu ranjivosti (VAF) pod nazivom „Kanal”. To je program procjene rizika od ranjivosti koji pomaže državnim organima da mjere nivo radikalizacije i nasilnog ekstremizma kod pojedinaca. Ovaj program pomaže vlastima da pripreme intervencije za pojedince koji prolaze kroz program Kanal. MUP Kosova i policija Kosova redovno koriste ovaj alat u svom radu sa VETO-ima i povratnicima ili drugima koji su radikalizirani. Kanal VAF-a se počeo koristiti i na lokalnim nivoima, u općini Hani Elezit i Mitrovica. U obje općine su formirana dva multidisciplinarna tima. Te multidisciplinarne timove čine psiholozi, ljekari, profesori, socijalni radnici i drugi predstavnici, zavisno od slučaja koji se razmatra. Oba tima uspostavljena na lokalnom nivou u procesu su obuke o tome kako koristiti Kanal VAF-a.⁵⁴ Na osnovu iskustva sa Kosova, te uz podršku GCERF-a i drugih donatora, Sjeverna Makedonija, Bosna i Hercegovina i Albanija također žele primijenjivati Kanal u svom radu.

Praktični koraci ka poboljšanju

Kao što je u ovom radu jasno istaknuto, upravljanje nakon puštanja na slobodu nasilnih ekstremističkih i terorističkih prestupnika nakon puštanja na slobodu složen je i osjetljiv proces. On zahtijeva angažman različitih agencija i zainteresovanih strana. U ovom dijelu predlažu se neki praktični koraci koji bi mogli dodatno poboljšati postojeći napredak koji su zemlje ZB ostvarile u oblastima P/CVE-a i DRR-a:

- *Uspostaviti i implementirati jasne smjernice za razmjenu informacija i koordinaciju među sigurnosnim agencijama uključenim u DRR. Ova koordinacija će olakšati bolje upravljanje slučajevima i plan intervencije tokom perioda nakon puštanja na slobodu. Posebnu pažnju treba posvetiti regulisanju sistema razmjene podataka i koordinacije u vezi sa VETO-ima između policije, ministarstava bezbjednosti / unutrašnjih poslova, kazneno-popravnih organa i organa za probaciju u zemljama ZB.*
- *Pripremiti i osmisliti korake za angažovanje zajednice na DRR-u, uključujući angažovanje lokalnih zajednica, vjerskih vođa i organizacija civilnog društva u proces rehabilitacije i reintegracije u periodu nakon puštanja na slobodu. Izgradnja jakih odnosa sa lokalnim zainteresovanim stranama od suštinskog je značaja za efikasan DRR VETO-a i drugih repatriranih pojedinaca.*
- *Definirati zahtjeve za obuku profesionalaca uključenih u upravljanje aktivnostima nakon puštanja na slobodu, kao što su zatvorsko osoblje, policajci, radnici na slučajevima, socijalni radnici, obrazovni organi, lideri zajednice. Odgovarajuća obuka poboljšat će kvalitet usluga koje se pružaju VETO-ima, a koje su neophodne za proces DRR-a.*
- *Ojačati saradnju sa organizacijama u zajednici na osmišljavanju i provedbi programa rehabilitacije i reintegracije u periodu nakon puštanja na slobodu. Partnerstvo sa lokalnim OCD može pomoći u pokretanju kampanja za podizanje svijesti javnosti,*

⁵⁴ Intervju sa višim predstavnikom MUP-a na Kosovu, maj 2023.

uz naglašavanje prihvatanja i podrške za VETO-e koji su učestvovali u programima DRR-a.

- *Pokrenuti kampanje podizanja svijesti javnosti koje naglašavaju važnost prihvatanja i podrške reformiranim pojedincima. Predstaviti uspješne priče bivših zatvorenika koji su se uspješno reintegrirali u svoje zajednice.*

Glavne naučene lekcije i preporuke

DRR je nova pojava na Zapadnom Balkanu. U početnoj fazi ovog procesa, institucijama su nedostajali stručno osoblje i resursi za provedbu mjera DRR-a. Tokom ovog procesa, Zapadni Balkan je uspio izgraditi institucionalne mehanizme za rad sa VETO-ima i povratnicima. Nekoliko uspješnih inicijativa DRR-a implementirano je u zatvorima i na nivou zajednice. Ostvaren je značajan napredak u procesu sprečavanja radikalizacije u kazneno-popravnim ustanovama. Kako bi došlo do poboljšanja, političke institucije trebaju obratiti više pažnje na neke oblasti, kao što su uključivanje zajednice u proces DRR-a u fazi nakon puštanja VETO-a i povećanje institucionalne koordinacije između centralnog nivoa i općina u procesu DRR-a. U nastavku slijedi nekoliko preporuka koje mogu pomoći u rješavanju problema vezanih za DRR.

- Zapadni Balkan treba uspostaviti posebne mehanizme DRR-a za VETO-e i povratnike. Te mehanizme treba uspostaviti u okviru ministarstava bezbjednosti / unutrašnjih poslova, kazneno-popravnih i probacijskih organa i lokalnih općina i organizacija OCD u zajednici. Ovi će mehanizmi pomoći zemljama ZB da pripreme bolje intervencije DRR-a za VETO-e i povratnike. DRR treba decentralizirati na lokalnom nivou. To bi se moglo postići jačanjem profesionalnih kapaciteta općina i organizacija civilnog društva u oblasti DRR-a. Uključivanje općinskih aktera može se postići povećanjem profesionalnih kapaciteta općina i OCD.
- Glavni organi vlasti zemalja ZB uključeni u CT i DRR trebali bi standardizirati alate za procjenu rizika i okvire za procjenu ranjivosti za rad sa VETO-ima i povratnicima. Korištenje sličnih standarda, okvira i procedura za procjenu i evaluaciju rizika igrat će ključnu ulogu u upravljanju slučajevima VETO-a i drugih povratnika. Ovaj će pristup pomoći institucijama da bolje prate ponašanje VETO-a, osmišljavaju intervencije DRR-a na osnovu podataka, te će poboljšati međuagencijsku saradnju na polju DRR-a.
- Baze podataka koje sa informacijama o VETO-ima koje čuvaju agencije za provedbu zakona i državne institucije uključene u aktivnosti P/CVE i DRR, trebale bi biti dostupne policiji, MUP-u, kazneno-popravnim i probacijskim organima. Ovaj proces treba regulisati u skladu s lokalnim zakonodavstvom svake zemlje. Razmjena podataka i razmjena podataka između profesionalaca uključenih u DRR od suštinskog je značaja za bolje upravljanje slučajevima VETO-a.
- Treba istražiti mogućnosti razmjene podataka između regionalnih partnera o radikaliziranim pojedincima koji su pušteni na slobodu, posebno o onima koji su pušteni iz zatvora, a nisu se uključili ni u kakav program rehabilitacije. Uprkos tome što je stopa recidivizma niska, u EU je bilo terorističkih napada u koje su bili uključeni pojedinci koji su bili pušteni na slobodu nakon odslužene kazne.
- Vlade zemalja ZB, skupa s međunarodnim donatorima i lokalnim općinama, trebali bi razviti planove sa jasnim koracima i strategijama kako bi se osigurala održivost multidisciplinarnih timova za sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma na lokalnom nivou. U budućnosti, ovi lokalni mehanizmi ne bi se trebali oslanjati samo na podršku stranih donatora već bi se trebali integrisati lokalno općinsko tijelo.

- Institucije zemalja Zapadnog Balkana trebale bi koristiti postojeće radne protokole i standarde i prilagoditi ih svojim potrebama za praćenje procesa DRR-a VETO-a nakon puštanja na slobodu. Centralne institucije, u bliskoj saradnji s lokalnim vlastima i zajednicama, trebale bi identificirati ključne manjkavosti i izazove FTF-a i drugih povratnika u procesu DRR-a. Trebalo bi izraditi sveobuhvatan plan integracije koji bi obuhvatio konkretne intervencije za olakšavanje reintegracije VETO-a i povratnika nazad u zajednicu.
- Programi u oblasti P/CVE-a i R&R-a zemalja Zapadnog Balkana fokusiraju se na rješavanje i sprečavanje islamističkog ekstremizma, dok je naglasak na drugim oblicima ekstremizma slabiji. Važno je da zemlje ZB ciljaju i druge oblike ekstremizma, kao što su krajnje desničarske ideologije i etno-nacionalizam.
- Zemlje ZB, posebno Srbija, BiH i Crna Gora, trebale bi biti svjesne rizika i prijetnji koje bi mogao predstavljati povratak boraca iz Ukrajine. Državne vlasti u ovim zemljama trebale bi razviti sveobuhvatne programe DRR-a za RFF-e iz Ukrajine dok borave u zatvoru. Ovi planovi DRR-a trebali bi se prilagođavati pojedincima i njihovim okruženjima i fokusirati se na rješavanje primarnih potreba i briga VETO-a i stranih boraca povratnika.

O autoru:

Skender Perteši diplomirao je međunarodne odnose i diplomatiju na Univerzitetu na koledžu „Universum“. Skender je autor i koautor mnogih istraživačkih izvještaja koji se bave bezbjednosnim temama poput terorizma i nasilnog ekstremizma. Skender je također radio za međunarodne i lokalne organizacije kao mlađi/stariji saradnik i konsultant u oblastima bezbjednosti, kao što su: Finn Church Aid Foundation- Heksinki, institut RUSI, Međunarodna organizacija za migracije (IOM), OSCE i druge organizacije. Kada je riječ o istraživačkom radu, Skendera zanimaju sljedeće oblasti: radikalizacija, nasilni ekstremizam i terorizam, zaštita ključne infrastrukture, zaštita kibernetičke sigurnosti, reforma sektora bezbjednosti, rezilijentnost zajednica, dijaspora i bezbjednost, socijalni pokret i identitet.

Bibliografija

Associated Press NEWS “23 Albanians, others from Kosovo are repatriated from Syria” May, 28, 2022 < <https://apnews.com/article/islamic-state-group-middle-east-syria-albania-iraq-57d8b19ef5cafef5a63e8180d0d1346f>

Asya Metodieva « Bringing them back » 2021chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2021/05/Policy-Paper-NO.-1-ENG.pdf

Balkan Insight analyses “Montenegro urged to prevent volunteers fighters going to Ukraine” March 1, 2022. < <https://balkaninsight.com/2022/03/01/montenegro-urged-to-prevent-volunteer-fighters-going-to-ukraine/>>

Chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/Kosovo-D3.2-country-report_208701_.pdf

CSS report in Sarajevo “Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters” Drive Project funded the European Union’s Internal Security Fund – Police. March 2022 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://drive-ontherightpath.eu/wp-content/uploads/2022/05/drive-report-bosnia-23-05-2022.pdf 12. 1Korajlić Nedžad, Kržalić Armin, Kržalić Aida, Plevljak Benjamin, Dulaš Imer (2020). TRAVELLERS TO SYRIA: A Criminological and Security Analysis with Special Focus on Returnees from Syrian Battlefronts. Published by Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, University of Sarajevo. <https://hedayahcenter.org/resources/travelers-to-syria-a-criminological-and-securityanalysis-with-special-focus-on-returnees-from-syrian-battlefronts/>

Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters” March 2022 <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://drive-ontherightpath.eu/wp-content/uploads/2022/05/drive-report-nort-macedonia-23-05-22.pdf>

Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters” March 2022 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://drive-ontherightpath.eu/wp-content/uploads/2022/05/drive-report-bosnia-23-05-2022.pdf

DW news agency “Serbian and Croatian volunteers are fighting in Ukraine” 1-31-2023, < <https://www.dw.com/en/serbian-croatian-volunteers-fight-on-ukraines-front-line/a-64563304>>

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/Extremis em-Barometer-ENG_672182.pdf>

Kosovo Security Barometer Report 2022. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/Extremis em-Barometer-ENG_672182.pdf>

Maja Halilovic Pastuovic, Johanna-Maria Hülzer, Gillian Wylie 2023. Violent Extremism in the Western Balkans and MENA Region: Key findings and implications for research. Theoretical Synthesis Paper. PAVE Project Publications. https://www.pave-project.eu/user/pages/07.publications/PAVE_Theoretical_Synthesis_Paper.pdf

Papp, Z.S. and Örell, R. (2021). Returning to Extremism: An Overview on Terrorist Reoffending and Current Challenges. RAN, European Commission.

PAVE 2021. Policy Guidelines and Recommendations for Multi-Stakeholder Collaboration for Community Resilience Against Violent Extremism. PAVE Project

Publications. https://www.pave-project.eu/user/pages/07.publications/ENGLISH_PAVE_Policy_Guidelines.pdf

PAVE 2022. Policy Brief for Kosovo. PAVE Project Publications. https://www.pave-project.eu/user/pages/07.publications/PAVE_Policybrief_Kosovo_eng.pdf

Perteshi Skender "Beyond the triggers: New threats of Violent Extremism in Kosovo*" 2018 .
<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/violent-extremism-eng_611603.pdf>

Perteshi Skender and Orana Ardit "Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters" Drive Project funded the European Union's Internal Security Fund – Police. March 2022 < chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://qkss.org/images/uploads/files/Kosovo*_report31_03_22.pdf>

Radio Free Europe "Serb who joined Russian-Backed forces in Ukraine has jailed sentence overturned" January 27, 2023. < <https://www.rferl.org/a/serbia-sentence-ukraine-separatists-overturned/32243089.html>>

Ramadan Ilazi, Ardit Orana, Teuta Avdimetaj, Bledar Feta, Ana Krstinovska, Yorgos Christidis and Ioannis Armakolas 2022. Online and offline (de)radicalisation in the Balkans. Working paper 5. PAVE Project Publications. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.pave-project.eu/publications/PAVE_870769_D5.1_publication_layout.pdf

Ramadan Ilazi, Ardit Orana, Teuta Avdimetaj, Bledar Feta, Ana Krstinovska, Yorgos Christidis and Ioannis Armakolas 2022. Online and offline (de)radicalisation in the Balkans. Working paper 5. PAVE Project Publications. https://www.pave-project.eu/user/pages/07.publications/PAVE_870769_D5.1_publication_layout.pdf

RCC analyses "Analysis: Balkan States Find Prosecuting Terrorism a Challenge" August 2020 < <https://www.rcc.int/swp/news/290/analysis-balkan-states-find-prosecuting-terrorism-a-challenge>>

Sead Turčalo, Jelena Brkić-Šmigoc, Mirza Smajić, Veldin Kadić, Muamer Hirkić, Maja Halilovic Pastuovic, Goran Tepšić, Nemanja Džuverović, Gillian Wylie 2022. Cumulative Extremisms in the Balkans. Working Paper 1. PAVE Project Publications. https://www.pave-project.eu/user/pages/07.publications/PAVE_870769_D3.1_publication_layout.pdf

Teuta Avdimetaj "Stakeholders of (De) Radicalisation in Kosovo" D.RAD 3.1 report conducted under the Horizon 2020 project "Deradicalisation in Europe and beyond- Detect, Resolve and Re-Integrate" 2021

Training Manual for Frontrunners "Mapping of R&R services for persons returning from conflict areas" IDM 2021. < [file:///Users/skenderperteshi/Downloads/Hartezimi-i-programeve-RR%20\(2\).pdf](file:///Users/skenderperteshi/Downloads/Hartezimi-i-programeve-RR%20(2).pdf)>

Vlado Hazinovic (2018) Regional Report "Understanding the Violent Extremism in Western Balkans" British Council. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/GCERF-RNA-Western-Balkans-final.pdf

INFORMACIJE O EU

Na internetu

Informacije o Evropskoj uniji na svim službenim jezicima EU dostupne su na web stranici: https://europa.eu/european-union/index_en

Publikacije EU

Publikacije EU možete preuzeti ili naručiti njihova besplatna izdanja ili ona koja se plaćaju: <https://op.europa.eu/en/publications>. Ako želite više primjeraka besplatnih publikacija, obratite se Europe Directu ili svom lokalnom informativnom centru (pogledajte https://europa.eu/european-union/contact_en).

Pravo EU i povezani dokumenti

Za pristup pravnim informacijama iz EU, uključujući pravo EU od 1952. godine na svim verzijama službenih jezika, posjetite EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu>

Otvoreni podaci iz EU

Portal otvorenih podataka EU (<http://data.europa.eu/euodp/en>) omogućava pristup skupovima podataka iz EU. Podaci se mogu besplatno preuzeti i ponovo koristiti, i u komercijalne i u nekomercijalne svrhe.

Radicalisation Awareness Network

Publications Office
of the European Union